

N:o 111.

Ank. till Riksd. kansli den 30 april 1906, kl. 3 e. m.

Utlåtande i anledning af Kungl. Maj:ts proposition, angående utbyte af mark från Älfkarleby kungsgård i Uppsala län mot viss Söderfors bruks aktiebolag tillhörig jord.

(I. A.)

I en till Riksdagen den 30 sistlidne mars aflåten proposition (n:o 118) har Kungl. Maj:t, under åberopande af bilagdt utdrag af statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden för samma dag, föreslagit Riksdagen medgifva,

att två under länsmansbostället Tensmyra n:o 1 i Älfkarleby socken och Örbyhus härad af Uppsala län lydande holmar i Dalälfsven, benämnda Länsmansholmarna, innehållande en areal af tillhoppa 27 kappland eller 0,42 hektar, äfvensom de i en af majoren vid kungl. väg- och vattenbyggnadskåren C. P. W. Gagner den 4 februari 1898 upprättad promemoria närmare angifna, till Älfkarleby kungsgård i nämnda socken hörande Fiskehagarna och del af Fisketorpet med en sammanlagd ytvidd af 11,3913 hektar måtte från vederbörande stamhemman afsöndras och till Söderfors bruks aktiebolag upplåtas med tillträdesrätt den 14 mars 1907, mot det att nämnda bolag till kronan den 14 mars 1907 med äganderätt öfverläte de i majoren Gagners nyssberörda promemoria med A, B, C och D betecknade områden jämte den i ett af C. J. Nilsson, Ludvig Broomé och C. J. Bergström den 30 juni 1898 upprättadt värderingsinstrument angifna, till nyttjande åt kungs-

gårdens arrendator upplåtna mark, i den mån samma mark ej inginge i det af majoren Gagner med A betecknade området, äfvensom all bolagets rätt till vatten och fiske i Dalälven utanför den mark, som genom ifrågasvarade byte tillfölle kronan, allt under villkor och förbehåll:

att kronan såsom ägare af det med D utmärkta området respekterande den Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag enligt aftal nu tillkommande rätt att använda viss del af sagda område;

att Söderfors bruks aktiebolag till nuvarande innehafvaren af länsmansbostället Tensmyra n:o 1 under den tid, han innehade bostället, årligen erlade värdet af ett lass hö enligt gällande markegångspris; samt

att sistnämnda bolag ensamt vidkändes lagfartskostnaderna jämte öfriga med bytet förenade kostnader.

I detta ärende har departementschefen till ofvanberörda statsrådsprotokoll anført följande:

»Enligt nådigt bref den 19 maj 1893 förordnade Kungl. Maj:t att, innan beslut fattades rörande den framtida dispositionen af den i Älfkarleby socken och Örbyhus härad af Uppsala län belägna Älfkarleby kungsgård med tillhörande såg- och mjölkvarn samt lax- och nejonögonfiske, utredning skulle genom sakkunniga män äga rum i fråga om lämpligaste sättet för tillgodogörande af den vid kungsgården befintliga vattenkraft samt den utsträckning, i hvilken kungsgården tillhörande mark kunde behöfva tagas i anspråk för de industriella anläggningar, där vattenkraften komme att tillgodogöras.

Jämlikt Kungl. Maj:ts i sammanhang med berörda nådiga beslut åt dåvarande chefen för finansdepartementet lämnade bemyndigande uppdrog bemålde chef den 9 mars 1894 åt majoren vid väg- och vattenbyggnadskåren C. P. W. Gagner att, efter undersökning på stället, afgifva förslag i nyssberörda hänseenden.

Majoren Gagner afgaf därefter ett den 24 januari 1898 dagtecknadt, af ritningar åtföljdt utlåtande och förslag i ämnet. För hufvuddragen af nämnda utlåtande och förslag äfvensom för de lokala förhållandena å platsen anhåller jag att till en början få i korthet redogöra.

Dalälven bildar omkring 300 meter ofvanför den punkt, där landsvägen mellan Uppsala och Gäfle på Carl XIII:s bro öfvergår älfven, de s. k. Älfkarlebyfallen. Älfven är här genom två öar, Flakön och Laxön, delad i tre grenar. Den hufvudsakliga vattenmassan framgår mellan östra stranden och Flakön; i de båda andra älfgrenarna framrinner, åtminstone vid lågvatten, en jämförelsevis obetydlig vattenmängd. Stränderna å ömse sidor om de egentliga fallen tillhöra Älfkarleby kungsgård.

Det af majoren Gagner uppgjorda förslaget afser att tillgodogöra vattenkraften i den östligaste älfgrenen, hvars fallhöjd vid undersöknings-tillfället, då lågvatten rådde, utgjorde 15 meter och där enligt af majoren Gagner verkställda beräkningar skulle vid vanligt lågvatten framrinna omkring 175 kubikmeter vatten i sekunden. Kraftstationen, som skulle förläggas i den öster om fallet belägna viken, hvilken skulle afstängas och läns-pumpas, är beräknad för tillgodogörande af 150 kubikmeter vatten i sekunden med en fallhöjd af 14,5 meter, hvarigenom ett kraftbelopp af 20,000 effektiva hästkrafter skulle uttagas. Från kraftstationen skulle vattnet afledas medelst en tunnel, som ledde ut i älven strax norr om Carl XIII:s bro. Fallförlusten i tunneln är antagen till 0,5 meter.

Enligt hvad majoren Gagner i sitt förberörda utlåtande meddelat, erfordrades emellertid för verkställande af de utaf honom föreslagna anordningar för vattenkraftens uttagande byte af mark mellan kronan och Älfkarleö egendom. Med anledning häraf uppdrog dåvarande chefen för finansdepartementet åt majoren Gagner att med ägaren af nämnda egendom inleda förberedande underhandlingar angående åvägabringande af sådant ägoutbyte. Resultatet af de förda underhandlingarna har majoren Gagner sammanfattat i en den 4 februari 1898 upprättad promemoria. Enligt denna skulle kronan af Älfkarleby kungsgårds mark afstå ej mindre de s. k. Fiskehagarna, som å en af kommissionslandt-mätaren F. W. Mossberg år 1893 öfver alla ägorna till kungsgården upprättad karta betecknats med n:is 434—440, innehållande i areal tillhoppa 9,3500 hektar, än äfven af det s. k. Fisketorpets ägor de å nämnda karta med n:is 366—372 betecknade ägofigurer om tillhoppa 2,0413 hektar eller sålunda af kungsgårdens ägoområde sammanlagdt 11,3913 hektar. Såsom vederlag härför skulle kronan af Älfkarleö bruk erhålla dels af hemmanet $\frac{1}{4}$ mantal Östanån n:o 9 ett ofvanför fallet beläget, af majoren Gagner med bokstafven A betecknad område, som skulle innehålla i areal 1,6168 hektar, dels af bolaget tillhöriga lägenheten Söderfors n:o 1, äfven kallad Prämkarlsplatsen, ett område mellan landsvägen och kronans ägo gräns söder om Carl XIII:s bro, hvilket område, af Gagner betecknad med bokstafven B, innehölle i areal 0,1170 hektar, dels ett af Gagner med bokstafven C betecknad område, innehållande i areal 0,3660 hektar, och dels ett af Gagner med bokstafven D angifvet utmarksområde om 9,2915 hektar eller sålunda tillhoppa såsom vederlagsjord 11,3913 hektar, hvilken siffra emellertid endast vore approximativ. I sammanhang härmed har Gagner meddelat, att Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag ägde kontrakt senlig rätt att för tiden till den 26 november 1914 mot viss årlig afgift

för kolning och upplag af sågaffall, men ej till byggnadsplats, begagna ett å en af förste landtmätaren Sjöholm år 1861 upprättad karta utmärkt område om 4 tunnland af det med bokstafven D betecknade område, som skulle i bytet ingå, men att nämnda bolag, då det sålunda upplåtna området numera, sedan all sågning därstädes upphört, vore för bolaget utan minsta värde, torde kunna utan svårighet förmås att afstå från berörda nyttjanderätt.

Öfver det i nyssberörda promemoria framställda bytesförslag anbefalldes domänstyrelsen att afgifva underdånigt utlåtande; och har domänstyrelsen, med öfverlämnande af underdåniga yttranden af vederbörande domänintendent och Kungl. Maj:ts befallningshafvande i länet, den 28 februari 1898 afgifvit sådant utlåtande. Domänintendenten har upplyst, bland annat, att Fiskehagarna vore belägna på tre kilometers afstånd från hufvudgården nära intill och nordväst om Älfkarleö järnvägsstation samt på alla sidor omgäfvos af Älfkarleö bruks ägor, äfvensom att ifrågavarande område af Fisketorpet låge på två kilometers afstånd från hufvudgården invid och väster om allmänna landsvägen samt på tre sidor omgäfvos af nämnda bruks ägor. Såväl domänintendenten som Kungl. Maj:ts befallningshafvande hafva uttalat sig för bifall till det föreslagna ägoutbytet. För egen del har domänstyrelsen anfört att, då de till utbyte från kungsgården afsedda områdena syntes kunna utan olägenhet för densammas framtida skötsel därifrån utbrytas samt genom det föreslagna bytet kronans fördel syntes blifva väl tillgodosedd, styrelsen icke hade något att erinra mot det ifrågasatta bytet.

Härefter hafva, på uppdrag af Söderfors bruks aktiebolag såsom ägare af Älfkarleö egendom, C. J. Nilsson, Ludvig Broomé och C. J. Bergström den 30 juni 1898 verkställt värdering af den bolaget tillhöriga mark, som kunde komma att tagas i anspråk vid utförande af majoren Gagners ofvanberörda förslag.

I det öfver denna värdering upprättade instrument anförde uppskattningsmännen, bland annat, att ofvan omförmälda ägoutbyte icke vore för bolaget antagligt, utan att, enligt uppskattningsmännens åsikt, hvad som komme att för anläggningen tagas i anspråk borde åsättas värde i penningar, hvarefter det finge bero på öfverenskommelse, till huru stor del detta belopp kunde komma att ersättas med mark från kungsgården; att, förutom det med A betecknade området, Söderfors bruks aktiebolag ägde ett jämväl till $\frac{1}{4}$ mantal Östanån n:o 9 hörande område af omkring 17 kappland eller 0,2623 hektar närmast norr därom, hvilket mot årlig afgift till bolaget innehades af kungsgårdens arrendator; att till

de med B och C utmärkta områdena hörde vattenrätt utmed stranden och att det därstädes framflytande vattnets fallhöjd, som inberäknats vid Älfkarlebyfallens tillgodogörande enligt majoren Gagners förslag, utgjorde 0,5 à 0,7 meter; att vid den föreslagna tunnelmynningen funnes ett nejonögonfiske, som ägdes af bolaget; samt att sammanlagda värdet af de utaf Gagner till utbyte mot viss kronans mark föreslagna områdena jämte förenämnda område om 0,2623 hektar, vattenrätt och nejonögonfiske beräknats till 30,257 kronor 55 öre, hvilket belopp enligt uppskattningsmännens åsikt borde förhåjas med 50 procent till i rundt tal 45,000 kronor.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har i den 25 november 1899 afgifvet utlåtande yttrat sig öfver majoren Gagners förslag till kraftuttagning vid Älfkarleby och därvid anført, bland annat, att anläggningen för vattenkraftens utnyttjande visserligen kunde ordnas på sådant sätt, att annan tillhörig mark icke behöfde förvärfvas, antingen på den härför lämpligaste östra stranden eller ock å älfvens västra sida. Då emellertid anläggningens utförande å östra stranden under sådan förutsättning medförde förlust af någon del af fallhöjden samt kraftstationens förläggning på västra stranden skulle väsentligt fördyra densamma, har styrelsen förklarat sig ause det af majoren Gagner föreslagna ägoutbytet synnerligen önskvärdt.

Därefter har vattenfallskommittén, som fått emottaga samtliga ärendet rörande handlingar, den 31 december 1900 afgifvit underdånigt yttrande. För vattenkraftens tillgodogörande har af nämnda kommitté uppgjorts tre särskilda, med alternativ I, II och III betecknade förslag. Alternativ I skiljer sig från majoren Gagners förslag hufvudsakligen därutinnan, att kraftstationen förlagts på land i stället för i viken öster om fallet; enligt alternativ II skulle anordnas öppen kanal från nämnda vik med förläggning af kraftstationen nedanför Carl XIII:s bro å Söderfors bruks aktiebolag tillhörig mark, och i alternativ III ingår jämväl en anordning med öppen kanal, men med kraftstationens förläggning ofvanför sagda bro å kronan tillhörig mark. Kommittén har för sin del förordat en anläggning i enlighet med alternativ II. Då emellertid för utförande af såväl sistnämnda alternativ som alternativ I vore nödvändigt att af Söderfors bruks aktiebolag förvärfva vissa för anläggningarna behöfliga jordområden, inledde kommittén förnyade underhandlingar med bolaget om dylikt markförvärf. Därvid visade sig, att bolaget ej ville biträda det af majoren Gagner upprättade preliminära förslaget till ägoutbyte, men att bolaget förklarat sig villigt att till staten försälja hela den å fallets östra strand invid och nedanför Carl XIII:s bro belägna lägenheten

Söderfors n:o 1 eller Pråmkarlsplatsen, år 1861 uppmätt till 41 tunnland 1,5 kappland, äfvensom ofvanberörda, till $\frac{1}{4}$ mantal Östanån n:o 9 hörande, ofvanför fallet belägna område om 17 kappland, allt med växande skog och vattenrätt, mot en köpeskilling af 115,000 kronor.

Sedermera har emellertid uti en till Kungl. Maj:t den 5 juli 1904 inkommen skrift styrelsen för Söderfors bruks aktiebolag — med förmlan, bland annat, att bolaget vore för tillgodogörande af bolaget tillhörig vattenkraft uti den i Dalälven omkring 3 kilometer ofvanför Älfkarleby bruk belägna s. k. Lanforsen i behof af två till länsmansbostället Tensmyra n:o 1 hörande, i Dalälven nära vid nämnda bruk belägna mindre holmar, benämnda Länsmansholmarna — erbjudit Kungl. Maj:t och kronan att träffa förening om utbyte af de i majoren Gagners förberörda promemoria med B och C betecknade områden om sammanlagdt 0,4830 hektar mot nämnda holmar. Det utanför bolagets omförmälda mark belägna nejonögonfisket afsågs icke att ingå i bytet. Bolaget har därjämte förklarat sig villigt medgifva nuvarande innehafvaren af förenämnda länsmansboställe rätt att under sin återstående tjänstetid antingen låta å närbelägen, bolaget tillhörig mark årligen verkställa ängsslätter till en myckenhet af ett lass hö, som skulle motsvara holmarnas nuvarande höafkastning, eller ock af bolaget årligen uppbära såsom ersättning för mistad skörd från holmarna lösen efter markegångspris för ett lass hö.

Vid bolagets ifrågavarande skrifvelse har fogats, bland andra handlingar, ett af Ludvig Broomé och C. J. Bergström upprättadt instrument, utvisande, att Länsmansholmarna, som innehölle en areal af 27 kappland eller 0,42 hektar, tidtals öfversvämmades af vatten samt att med hänsyn till den ringa höjdskillnaden mellan holmarna någon uttagning af vattenkraft ej kunde vid dem äga rum; att värdet af sagda holmar inskränkte sig därtill, att å holmarna kunde årligen skördas ett lass hö, motsvarande efter en beräkning af 40 lispund på lasset och 50 öre lispundet 20 kronor för år eller kapitaliseradt efter 4 procent ett värde af 500 kronor; samt att värdet af de med B och C utmärkta områdena med tillhörande vattenkraft uppskattats till 4,183 kronor. De sålunda lämnade uppgifterna rörande ifrågavarande holmars storlek och afkastningsförmåga bestyrkas af ett handlingarna i ärendet bilagdt protokoll öfver en utaf vederbörande länsman den 5 mars 1905 förrättad undersökning rörande holmarna.

Öfver bolagets nyssberörda framställning har kammarkollegium låtit höra innehafvaren af länsmansbostället Tensmyra länsmannen C. Björkling, hvilken därvid förklarat sig ej hafva något att erinra mot bifall till bolagets förevarande framställning, äfvensom infordrat under-

dåniga yttranden af kronofogden i orten och Kungl. Maj:ts befallningshafvande, hvilka jämväl tillstyrkt framställningen i fråga. Sedan därjämte landtmästeristyrelsen inkommit med utredning i ärendet och därvid upplyst, bland annat, att de ifrågasatta jordbytena ej vore hänförliga till sådana ägoutbyten, som afsåges i 7 kap. skiftesstadgan, och alltså icke kunde vinna fastställelse af ägodelningsrätt, har kammaradvokatfiskalsämbetet, å Kungl. Maj:ts och kronans vägnar, afgifvit yttrande och därvid, bland annat, hemställt att, för den händelse ett utbyte af områdena i fråga skulle anses böra åvägbringas, bytet likväl ej måtte komma till stånd, med mindre bolaget såsom ytterligare vederlag åt kronan afstode all bolaget nu tillkommande fiskerätt vid de med B och C betecknade områdena.

På gifven anledning har därefter Söderfors bruks aktiebolag uti en den 1 augusti 1905 dagtecknad skrift förklarar, att bolaget vore villigt att, på sätt advokatfiskalsämbetet hemställt, såsom ytterligare vederlag till kronan afstå all bolaget då tillkommande fiskerätt vid ifrågavarande områden. Sedan kollegium i skrifvelse den 10 oktober 1905 från bolaget infordrat bestämd förklaring, huruvida bolaget vore villigt ingå på det af majoren Gagner uti berörda promemoria förordade byte, under förutsättning att jämväl omförmälda under länsmansbostället Tensmyra lydande två holmar finge i bytet ingå, har styrelsen för Söderfors bruks aktiebolag uti särskild till kollegium ställd skrift af den 7 december 1905 förklarar bolaget vara villigt att ingå på det i majoren Gagners nämnda promemoria angifna markutbyte, mot det att kronan såsom ytterligare vederlag till bolaget afstode Länsmansholmarna. Då af det i majoren Gagners promemoria upptagna, med bokstafven D betecknade område 4 tunnland vore genom kontrakt under viss tid upplättna på arrende till Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag, har Söderfors bruks aktiebolag förbehållit sig att, i händelse det föreslagna markutbytet komme till stånd, få på Kungl. Maj:t och kronan öfverlåta arrendekontraktet.

För egen del har kammarkollegium i underdånigt utlåtande den 27 december 1905 meddelat, dels att de fastigheter, som af bytet i dess vidsträcktare omfattning direkt berördes, i jordeboken för Älfkarleby socken och Örbyhus härad af Uppsala län upptoges, de Kungl. Maj:t och kronan tillhöriga fastigheterna bland kronoegendomar under allmän disposition såsom Älfkarleby n:o 1 om $\frac{3}{4}$ mantal och Tensmyra n:o 1 om 1 mantal, samt bolagets egendomar såsom Östanån n:o 9 om $\frac{1}{4}$ mantal skatte och Söderfors n:o 1, en skattelägenhet, dels ock att, enligt hvad kollegium inhämtat, domänstyrelsen i skrifvelse den 15

september nästlidna år anmodat Kungl. Maj:ts befallningshafvande i nämnda län att med kungsgårdens nuvarande arrendator eller, om öfverenskommelse med arrendatorn ej kunde träffas, med annan person sluta aftal om skötsel och vård af kungsgården under en tid af ett år från den 14 mars 1906 på de i nu gällande, den 20 mars 1905 utfärdade arrendekontrakt stadgade villkor, med de ändringar, som kunde påkallas af de utaf Kungl. Maj:t uti nådigt bref den 25 maj 1905 föreskrifna undantag och förbehåll; och har kollegium i underdånighet anfört, att kollegium på grund af förekomna omständigheter funne sig böra hemställa, det Kungl. Maj:t täcktes vidtagna åtgärd i syfte, att öfverenskommelse mellan Kungl. Maj:t och kronan, å ena, samt Söderfors bruks aktiebolag, å andra sidan, finge träffas på de af bolaget slutligen erbjudna villkor.

Därefter har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, till följd af nådig remiss, afgifvit underdånigt utlåtande i ärendet af den 27 sistlidna februari och därvid förmält sig anse det ifrågasatta ägoutbytet för staten eftersträfvansvärdt och förmånligt äfven under förutsättning att bolagets villkor om afstående som ytterligare vederlag af Länsmansholmarna antoges. Dessa holmar kunde enligt styrelsens åsikt icke anses hafva större värde för staten än som motsvarade värdet af årliga afkastningen af ett lass hö, då på grund af frånvaron af fall utmed holmarna någon vattenkraft ej kunde af staten vid dem uttagas.

Ehuru frågan om lämpligaste sättet att tillgodogöra den staten tillhöriga vattenkraften i Älfkarlebyfallen ännu icke föreligger i sådant skick, att jag kan underställa densamma Kungl. Maj:ts pröfning, anser jag mig likväl nu böra till Kungl. Maj:ts bepröfvande hänskjuta spörsmålet om förvärfvande af i närheten af fallen belägen mark. Af hvad i ärendet förekommit framgår nämligen, att för ett rationellt utnyttjande af vattenkraften vore fördelaktigt, att staten förvärfvar äganderätten till de Söderfors bruks aktiebolag tillhöriga områden, som bolaget nu förklarar sig villigt afstå. Den kronans mark, som föreslagits skola gå i utbyte mot nämnda områden, är, enligt hvad i ärendet hörda myndigheter upplyst, hvarken med hänsyn till beskaffenhet eller läge för staten af större värde, medan det däremot för bolaget är af stort intresse att förvärfva denna mark. Fiskehagarna och ifrågakomna del af Fisketorpet äro nästan helt och hållet omslutna af bolaget tillhöriga ägor, och hvad Länsmansholmarna beträffar, äro de behöfliga för tillgodogörande af bolagets vattenkraft vid Lanforsen.

Från bolagets sida har ifrågasatts rätt till vatten utanför de med B och C betecknade områdena, och torde därför i bytesaftalet böra ingå

bestämmelse därom, att bolaget afstår från eventuell dylik rätt utmed den mark, som genom bytet tillfaller kronan.

Då de områden, som genom det af mig nu ifrågakaställda bytet skulle tillfalla staten, icke blifvit utmärkta på marken eller inlagda å karta, måste, innan aftal med bolaget kan träffas, en uppmätning af landtmätare verkställas. Emellertid synes mig dessförinnan Riksdagens medgifvande böra inhämtas.»

Statsutskottet, som fått detta ärende för förberedande behandling till sig remitteradt, hemställer,

att Kungl. Maj:ts ifrågavarande proposition må vinna Riksdagens bifall.

Stockholm den 30 april 1906.

På statsutskottets vägnar:

HUGO TAMM.
